

**Ўзбекистон Республикаси жиноят процессида шахс хавфсизлик
чораларини қўллаш сабаблари таснифи**

Ш.Х.Хакназаров

Судьялар олий мактаби мустақил изланувчиси

Аннотация: Мазкур мақолада жиноят ишини юритаётган шахслар жабрланувчи, гувоҳ ва судланувчини хавфсизлигини таъминлаш чораларини қўллаш сабаблари, асослари ва тартиблари таҳлил қилинган. Бундай таҳдидларни аниқлаш ва зарур чораларини кўришда жиноят ишини юритаётган шахс ваколатлари кўриб чиқилган. Ушбу мақолада миллий ва хорижий қонунчилик билан бирга, олимларнинг фикрлари ҳам таҳлил қилинган.

Қалит сўлари: жабрланувчиларни ҳимоя қилиш, гувоҳларни ҳимоя қилиш, хавфсизлик, одил судловга кўмаклашиш, сабаб ва асослари, жиноят процесси.

**Классификация оснований для применения к лицу мер безопасности в
уголовном судопроизводстве Республики Узбекистан**

Ш.Х.Хакназаров

Самостоятельный соискатель Высшей школы судей

Аннотация: В данной статье анализируются основания, основания и порядок применения мер обеспечения безопасности потерпевших, свидетелей и подсудимых. Учитывались полномочия лица, ведущего уголовное дело, в выявлении таких угроз и принятии необходимых мер. В данной статье анализируются мнения ученых наряду с отечественным и зарубежным законодательством.

Ключевые слова: защита потерпевших, защита свидетелей, безопасность, содействие правосудию, поводы и основание, уголовный процесс.

**Classification of grounds for applying security measures to a person in
criminal proceedings of the Republic of Uzbekistan**

Sh.Kh.Khanazarov

Independent applicant of the High School of Judges

Annotation: This article analyzes the grounds, grounds and procedure for applying measures to ensure the safety of victims, witnesses and defendants. The authority of the person conducting the criminal case to identify such threats and take the necessary measures was taken into account. This article analyzes the opinions of scientists along with domestic and foreign legislation.

Key words: protection of victims, protection of witnesses, security, promotion of justice, reasons and grounds, criminal procedure.

Янги Ўзбекистонда жиноят процессида хавфсиз иштирок этиш масаласи жиноятчиликка қарши курашнинг долзарб масалаларидан бири бўлиб, давлатнинг диққат марказидадир. Жиноятчиликка қарши курашиш масаласи ҳар қандай суд-тергов органнинг марказий вазифалардан бири ҳисобланади, чунки одил судловни амалга оширишда жабрланувчи, гувоҳ ва жиноят процессининг бошқа иштирокчиларининг кўрсатувлари исботлаш воситаси сифатида муҳим саналади. Жабрланувчи ва гувоҳнинг кўрсатувлари кўпчилик жиноят ишларида асосий далил манбаи ҳисобланади, чунки жабрланувчининг, гувоҳнинг кўрсатувлари содир этилган жиноят ҳолатлари бўйича дастлабки тергов ва судни хулосаларига таъсир қилиши мумкиндир. Шунингдек, жиноят процесси иштирокчиларни хавфсизлигини таъминлаш жиноят процессуал қонунчилигини самарали фаолиятини ташкил этувчи элементлардан бири эканлигини таъкидлаш мумкин, шунини эътироф этиш керакки, жиноят процесси иштирокчиларини ҳимоя қириш механизмини қўллашдан оғишиш, қонунчилик мақсад ва принципларини ишламаслигига олиб келади, айтиш жоизки мамлакатимиз раҳбари доимий равишда ўз нутқлари ва қабул қилаётган қарор, фармонлари ушбу масалалар диққат-эътиборидадир³, ана шуларни инобатга олган ҳолда мавзунини мазмун-моҳиятини тадқиқ қилиш зарур деб билдик, ҳамда мавжуд қонунчилик ва доктринал ёндашувларни ўрганиш долзарб деб ҳисоблаймиз.

Миллий қонунчиликда жиноят процесси иштирокчиларининг ҳавфсизлигини таъминлашнинг процессуал асосларига таллуқли айрим нуқсонларни кўриш мумкин. Ушбу нуқсонлар нафақат ташкилий-ҳуқуқий хусусиятга, балки назарий характерга ҳам эга.

Эътиборлиси шундаки, жиноят процесси иштирокчиси бўлган гувоҳ ва жабрланувчилар одил судловни рўёбга чиқаришда хиссаси улкан ҳисобланади, уларни жиноий тажовузлардан ҳимоя қилишни таъминлаш давлатнинг ваколатли органлар вазифаси ҳисобланади. Жиноят процесси иштирокчиларни хавфсизлигини

³ “Суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилиш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш қафолатларини кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони, 21.10.2016 йилдаги ПФ-4850-сон. “Жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилиги тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори, 14.05.2018 йилдаги ПҚ-3723-сон.

таъминлаш умумий қонуниятлари Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодекси, Жабрланувчилар, гувоҳлар ва жиноят процессининг бошқа иштирокчиларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Қонуни ва ички идоравий ҳужжатлар талаби асосида турли хил ҳимоя чоралари ва уларнинг қўллаш механизмларини назарда тутди.

Демак, амалдаги ЎЗР ЖПК жиноят процесси иштирокчиларини муҳофаза қилувчи баъзи қоидаларини ўрнатади, ва иштирокчиларни хавфсизлигини таъминлаш муаммосини ҳал қилиш йўлида биринчи зарур қадам ҳисобланади. Бироқ, иштирокчиларни хавфсизлигини таъминлаш бўйича тушунчалар ва қабул қилинган қонунлар юридик фанида янғидир, илм-фанда уларни тартибга солиш бўйича механизмлар, усул ва методлари шакллантирилмоқда. Суд-тергов амалиётида иштирокчиларни хавфсизлигини таъминлаш бўйича давлат кафолатлари ва жиноят процессуал чораларини амалга ошириш бўйича жиддий муаммолар ҳам мавжуд⁴.

Д.Б.Базарова, процессуал кафолатларнинг аҳамияти процесс иштирокчилари учун қулай шарт-шароитлар яратиш ва ўз ҳуқуқларини реал тарзда амалга ошириш имкониятини таъминлашга қаратилган. Аслида, жиноят процесси иштирокчиларининг ҳуқуқ ва қонуний манфаатлари кафолатларини таъминлашнинг одил судловнинг энг муҳим шarti бўлиб, қонунийлик асосларини мустаҳкамлашга хизмат қилади⁵.

Мамлакатимиз миллий қонунчилигида белгиланган жиноий процессуал хавфсизлик чоралари (ЎЗР ЖПК 18, 270, 380-моддалар) ва (14.01.2019 йилдаги ЎРҚ-515-сон) жабрланувчи, гувоҳ ва жиноят процессининг бошқа иштирокчиларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонун шулар жумласидандир, аммо ушбу хавфсизлик чоралари қўллаш суд-тергов амалиётида турлича талқин этишга сабаб бўлмоқда.

Ушбу хавфсизлик чораларини қўллаш зарур шартлари турли хил бўлганлиги, шу жумладан, хавфсизлик чораларини қўллаш тартибининг сабаблари ва асослари масалалари, кўплаб назариётчи ва амалиётчи олимлар диққат-эътиборини тортиб, муҳокамаларга ҳам сабаб бўлмоқда. Қонунчиликда аниқ белгилаб қўйилган

⁴ Пўлатов А. С. Жиноят процессида гувоҳнинг процессуал мақоми ва уни такомиллаштириш масалалари: Автореф.дисс...юридик. фан. фалсафа. докт (PhD). Т., ТДЮИ, 2022. – Б.3.

⁵ Базарова Д.Б. Процессуальные гарантии прав личности в уголовном процессе: Диссер...док.юр.наук (DSc). Т., ТДЮИ, 2022. С. 25.

регламентнинг йўқлиги, суд-тергов органлари фаолиятига салбий таъсир кўрсатишига сабаб бўлмоқда.

Қонунчиликда жиноят процесси иштирокчиларининг хавфсизлигини таъминлаш бўйича бўшлиқлар тўғрисида, Л. В. Брусницининг фикр билдирган. Унинг айтишича “қонун ижодкорлиги доирасида нормаларни бир бутунликка боғлайдиган умумий фундаментал концепция қабул қилиш кераклиги, қонунчиликда мавжуд қоидалар ва суд-тергов амалиётида хатоларни бартараф этиш ва янги хатоларга йўл қўймаслик учун шакллантирилаётган концептуал қоидаларида ушбу муаммоларни ҳисобга олиш зарур”⁶.

Дарҳақиқат, бизнинг миллий жиноят процессуал қонунчилигимизда хавфсизликни чоралари билан боғлиқ масалалар очиқ қолган ва бир қатор ҳуқуқий саволларга жавоб бериш керак деб ўйлаймиз. Ушбу масала юзасидан жадаллик билан қонунлар қабул қилиш лозим, акс ҳолда одил судловни рўёбга чиқаришда кўмаклашувчи иштирокчини йўқотиб қўйишимиз мумкин.

Бизнинг фикримизча, инсон ва фуқаролар ҳафсизлигини таъминланганлиги деганда, “конституция ва қонунларида инсон ва фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликлари мустаҳкамланганлиги, давлат ҳокимияти ҳамда бошқарув органлари ва мансабдор шахслар фаолиятида уларга оғишмай риоя қилганлиги ва барқарор амалга ошириш ҳамда ҳуқуқуқий ҳимоя қилиш учун қулай шарт-шароитлар, кафолатлар яратилганлиги тушунилади”.

Илмий адабиётларда ва меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда инсон хавфсизлигига оид турли кўплаб атамалар ишлатилади, бинобарин “таъминлаш”, “муҳофаза қилиш”, “ҳимоя қилиш” шулар жумласидандир. Айтиш жоизки, юқорида келтирилган атамалар “инсон ва фуқароларнинг конституциявий ҳуқуқларини ташкил этувчи бир-бирига яқин ва бир умумий маънога билдирадиган сўзлар ҳисобланади. Инсон ва фуқаро ҳуқуқ ва эркинликлари қўриқланадиган асосий объект сифатида эътироф этилсада, аммо уларни рўёбга чиқаришда мақсад ва мазмуни жиҳатдан бир биридан фарқ қилади. Ҳақли равишда, Н.И.Матузов фикр билдиради. Унинг нуқтаи назарича, “шахс ҳуқуқлари доимий равишда муҳофаза қилинади, унинг ҳуқуқлари бузилган

⁶ Брусницын Л. Проблемы формирования российского законодательства о защите лиц, содействующих уголовному правосудию // Государство и право. 2004. №2. С. 32.

тақдирдагина ҳимоя қилинади”⁷. Муҳофаза биринчи навбатда, инсон ва фуқароларни ҳуқуқлари бузилишини олдини олишга қаратилган чора-тадбирлар тизимига қаратилганлигида номоён бўлади. Жумладан, ЎзР Конституцияси 22-моддасида ўз фуқароларини ўз ҳудудида ва унинг ташқарисида ҳам ҳуқуқий ҳимоя қилиш ва кафолатлаш тўғрисида мустаҳкамлаб қўйилган. Бундан ташқари, миллий жиноят процессуал қонунчилигимизда инсон ва фуқароларни муҳофаза қилиш асосий принциплардан бири эканлигини таъкидлаш ўринлидир. Жиноят процесси иштирокчиларини муҳофаза қилиш учун маълум бир шартлар, сабаблар ва асослар мавжуд бўлиши лозим.

Айнан шу масалада У.А.Тухташева, жиноят процессида қонунийлик ва асослигини таъминлашда процессуал кафолатлар муҳим рол ўйнашини, булар процессуал қонун ҳужжатларида белгиланган жиноят процессининг вазифаларини бажариш, ва адолатли одил судлов учун шарт-шароит яратувчи воситалардан бири эканлиги таъкидлаган. Жиноят процессуал қонунчиликда принциплар суд-тергов ишининг қонунийлиги ва асосли ҳал этилишининг муҳим кафолати сифатида қаралади⁸.

Фуқароларни муҳофаза қилиш ва хавфсизлик чораларини қўллашнинг умумий (принципларини) асосларини ЎзР ЖПК 18-моддаси белгилайди, шунингдек жабрланувчи, гувоҳ ва жиноят процессининг бошқа иштирокчилари ҳамда уларнинг оила аъзолари ёки қариндошлари ҳаёти, мол мулкига, ёйинки ўзга ғайриҳуқуқий ҳаракатлари билан таҳдид қилиш учун етарли маълумотлар мавжуд бўлган тақдирда ваколатли давлат органлари томонидан хавфсизлик чоралари қўллаш бўйича фақат ЎзР ЖПК 270-моддаси дарак беради, аммо ушбу моддаларнинг мазмунида афсуски, хавфсизликни чораларини қўллашнинг асослари ва сабабларининг ҳеч бўлмаганда тахминий рўйхати аниқ кўрсатилмаган, бундан ташқари Қонуннинг 16-моддаси номланишида (14.01.2019 йилдаги ЎРҚ-515-сон) хавфсизлик чораларини қўллаш асослар деган жумладан фойдаланилган, агар жиноят-процессуал кетма-кетликка ўхшаш тарзда санаб ўтиш керак бўладиган бўлса, ЖПКнинг 322-моддаси

⁷ Матузов Н.И. Правовая система и личность. Саратов. 1987. с. 130—131

⁸ Уголовный процесс: Общая часть. Учебное пособие / Автор-составитель к.ю.н. У.А. Тухташева. – Т.: Издательство ТГЮИ, 2007. – 513 с. С. 21.

номланишига назар солсак, биринчи навбатда сабаблари кўрсатилган, кейин эса, асослари кўрсатилган. Демак, аввало сабаблар кўрсатилиши лозим саналади, кейин эса асосларини санаб ўтиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Шунингдек, ЎЗР ЖПК 270-моддасида жабрланувчи, гувоҳ ва жиноят процессининг бошқа иштирокчиларга таҳаллус бериш тўғрисида гап ҳам кетмаган. Бундан ташқари, ушбу кодекс моддасида ва қонунда⁹ бошқа шахслар деганда кимни тушуниш лозимлиги кўрсатилмаган. Шунингдек, ушбу қонуннинг матнида келтирилган “таҳдид” ва “маълумот” сўзи тушунчаси жиноят процессуал қонунда изоҳ ҳам берилмаган. Зеро, турли манбаларда бу сўзнинг маъноси турлича талқин қилинади. Айтиш жоизки, жиноят процессуал қонунчиликда маълумотларнинг манбаси ҳам қонунда аниқ белгилаб қўймаган. Бундан ташқари бундай маълумотлар ишончли, реаллик асосланган, ҳақиқатга мос келадиган ва ёлғондан йироқ бўлиши лозим. Албатта, хавфсизлик чораларини қўллашга ваколатли шахс “ҳар қандай маълумотга” таяниб хавфсизлик чораларини қўллаш тўғрисида қарор қабул қилиш мумкин эмас, таҳдид ҳақида келиб тушадиган маълумотлар тегишли ваколатли орган томонидан ўрнатилган тартибда жиноят процессуал қонунчилик ва бошқа восита ва усуллар орқали текширилиши лозимдир.

Жиноят процесси иштирокчиларига нисбатан хавфсизлик чоралари қўллаш ёки қўлламалик тўғрисида қарор қабул қилишда ҳар қандай хатолик ёки нотўғри ҳисоб-китоблар, нафақат жиноят ишида иштирок этаётган этаётган шахслар, балки ушбу жиноят ишини юритаётган органга хавф туғдириши, оғир оқибатларга олиб келиши ва жиддий зарар етказиши мумкин.

Жиноят таҳдиди ҳақидаги маълумот манбаси қонунчиликда кўрсатилмаган бўлсада, юқорида келтириб ўтилган моддалардан иқтибосларга таянадиган бўлсак, умумий тарзда жиноят процессида маълумот манбаси бир нечта асослари мавжуд: 1) *жабрланувчи, гувоҳ ва жиноят процессининг бошқа иштирокчиларнинг тегишли илтимосномалари* (14.01.2019 йилдаги ЎРҚ-515-сон); 2) *белгиланган тартибда иш учун аҳамиятли маълумотлар телефон ва бошқа телекоммуникация қурилмалари орқали суҳбатларни эшитиб туриш ва қайд этиш натижалари ўз ичига олган*

⁹ “Жабрланувчиларни, гувоҳларни ва жиноят процессининг бошқа иштирокчиларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги ЎЗР Қонуни. 14.01.2019 йилдаги ЎРҚ-515-сон.

хужжатлар (ЖПКнинг 169-моддаси); 3) *терговга қадар текширувни амалга ошираётган органларнинг жиноят иши бўйича маъсул бўлган шахсга келиши мумкин бўлган хабар* (14.01.2019 йилдаги ЎРҚ-515-сон); 4) *ва бошқа мумкин бўлган маълумотларни ўз ичига олган жиноят иши материаллар мавжуд ахборотлар* (масалан, гумон қилинувчининг, айбланувчининг, судланувчининг иш ва яшаш жойидан тавсифнома).

Шундай қилиб, қонун жиноят процесси иштирокчилари ҳамда уларнинг оила аъзолари ёки қариндошлари нисбатан хавфсизлик чораларини қўллаш учун асос сифатида жиноят иши бўйича тегишли процессуал қарор қабул қилиш учун ваколатли шахсда етарли бўлган, тегишли ва ишончли манбадан олиган маълумотлар бўлишини белгилади.

Жиноят процесси иштирокчиларини хавфсизлигини таъминлаш чоралари нафақат ЖПК асосида, балки процессуал бўлмаган, масалан тезкор-қидирув фаолияти натижасида олинган маълумотлар асосида ҳам амалга оширилиши мумкин. Демак, жиноят процесси иштирокчиларига таҳдид реал бўлиши, нафақат гувоҳ, жабрланувчи ва судланувчилар томонидан олинган маълумотлар асосида, балки хавфсизлик чорасини қўллаш тўғрисидаги қарорни қабул қилаётган шахс томонидан олинган маълумотлар асосида амалга оширилиши лозим.

Таҳдид сабабини аниқлашда бевосита, жиноят ишини юритаётган мансабдор шахс томонидан ёхуд ваколатли органга юклатилган тақдирда аниқлаш лозим. Агар реал таҳдид аниқланган тақдирда, ваколатли орган (мансабдор шахс) хавфсизлик чораларини қўллашни кечиктирмасдан, бошлаш тўғрисида қарор қабул қилиш керак.